

7. *Schmognerova B.* The European Social Model: Reconstruction or Destruction?: A View from a Newcomer / B. Schmognerova. - Bonn : Friedrich Ebert Foundation, 2005. - 166 p.

8. *Titmuss R. M.* Social Policy: An Introduction / R. M. Titmuss. - London : Unwin Hyman, 1974. - 147 p.

Володимир Мороз,

кандидат наук з державного управління,

доцент кафедри педагогіки і психології

управління соціальними системами

Національного технічного університету

"Харківський політехнічний інститут"

Порівняльний аналіз складових компонентів індексу розвитку людського потенціалу, визначених для України в 2009 році

У статті подано стислу характеристику динаміки змін складових компонентів індексу розвитку людського потенціалу, що були обраховані для України в період з 2004 по 2009 роки, та наведено їх порівняльний аналіз з відповідними показниками Польщі та Російської Федерації.

Ключові слова: індекс розвитку людського потенціалу, Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй, рівень освіти, прогнозування тривалості життя, ВВП на душу населення, рейтинг країн.

There is a short characteristic of changing dynamics of human development index components, which were recounted for Ukraine during the period between 2004 till 2009, was made in the article, and there was a comparative analysis made with relevant indicators for Poland and Russian Federation.

Key words: human development index, Development Program of the United Nations Organization, the level of education, forecasting of life expectancy, GDP per capita, countries' rank.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Глобальна концепція людського розвитку історично й логічно виникла на базі теорії людського капіталу та стала одним із найкращих досягнень людської цивілізації. На відміну від теорії людського капіталу, яка доводить економічну доцільність удосконалення людини саме як чинника виробництва, концепція людського розвитку виходить із первинної самоцінності розвитку людини, з того, що виробництво існує заради розвитку людей, а не люди - заради розвитку виробництва. Гуманітарна, філософська концепція людського розвитку ґрунтується на соціально-економічних показниках, а запропонований Програмою розвитку ООН (ПРООН) індекс людського розвитку визнаний у всьо-

му світі як інтегральний показник стану соціально-економічного розвитку країни, що відображає досконалість соціально-трудоких відносин [1]. Концепція людського розвитку як особлива теоретична система й орієнтована на практику державного управління методологія виходить з визнання неможливості звести суспільний прогрес до зростання грошового доходу чи примноження матеріального багатства. Людський розвиток визначається як процес зростання людських можливостей, що забезпечується політичною свободою, правами людини, суспільною повагою до особистості. Матеріальний добробут розглядається лише як одна з базових можливостей вибору, але він не є найвищою метою [2].

Відповідно до Концепції людського розвитку людський потенціал визначається сукупністю характеристик, що об'єднуються в чотири його складові: соціально-демографічний, соціально-економічний, діяльнісний та соціокультурний потенціал [3]. Соціально-демографічний потенціал включає чисельність населення, гендерну та поколінну збалансованість, стан здоров'я і тривалість життя населення, рівень його освіти. Соціально-економічний потенціал відображається в структурі економічної активності та зайнятості населення, його кваліфікаційно-професійному складі, характері й умовах праці, затребуваності та використанні інтелектуальних ресурсів. Діяльнісний потенціал втілюється в інноваційній активності, ділових якостях і творчих потенціях індивідів та можливостях їх реалізації. Соціокультурний потенціал визначається станом науки, освіти і культури, особливостями менталітету й світогляду населення.

Процес формування складових людського потенціалу відбувається під впливом множини суперечностей, вирішення яких зумовлює розвиток системи на якісно новому рівні. Разом з тим наявність суперечностей обумовлює системні деформації у сфері використання людського потенціалу. Дослідження цих деформацій та чинників, що їх спричиняють, є важливим кроком у розв'язанні проблеми теоретичного осмислення напрямів розвитку держави та рушійних сил процесу постіндустріальної трансформації суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання людського розвитку та його окремі аспекти є предметом досліджень багатьох наукових установ НАН України: Ради по вивченню продуктивних сил України, Інституту регіональних досліджень, Інституту економіки та прогнозування, Інституту демографії та соціальних досліджень, Національного інституту стратегічних досліджень. Серед вітчизняних учених, які різнобічно досліджують зазначене питання як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях, слід виділити Н.Власенко, О.Власюка, О.Грішнову, І.Калачову, І.Курило, Е.Лібанову, О.Макарову, В.Онікієнка. В працях П.Шевчука, М.Брауна, В.Скуратівського, О.Палія, Н.Волгіна здійснено аналіз індексу людського розвитку як статичного показника. Разом з тим питання людського розвитку та

ефективного використання людського потенціалу не втрачають своєї актуальності та потребують уваги суспільства.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Слід зазначити, що обрана тема є доволі дослідженою, разом з тим результати дослідження проблем розвитку людського потенціалу в контексті розвитку науково-методичної бази вимірювання його кількісних і якісних характеристик, не можуть бути остаточними та такими, що однозначно визначають стан і рівень розвитку його складових елементів. Це пов'язано насамперед із постійними трансформаціями системи людського потенціалу під впливом численних зовнішніх факторів. Тому дослідження поточного рівня розвитку людського потенціалу є необхідним та значущим кроком у процесі забезпечення аналізу, оцінки та прогнозування розвитку трудових ресурсів країни.

Об'єктом нашої уваги є розвиток людського потенціалу країни та умови його ефективного використання. Предметом дослідження обрано рівень розвитку людського потенціалу в Україні у контексті Звіту ПРООН з людського розвитку 2009 "Подолання перешкод: людська мобільність та розвиток".

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної роботи є порівняльний аналіз складових чинників індексу розвитку людського потенціалу, обрахованих для України в 2009 р.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щорічна доповідь про розвиток людини в межах Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) спрямована на розгляд ключових питань, пов'язаних із новими інструментаріями виміру розвитку людини з наступною пропозицією інноваційного аналізу. Такий аналіз здійснений за участі національних експертів та науковців, урядових органів та інститутів громадського суспільства, фахівців більш ніж двадцяти міжнародних організацій.

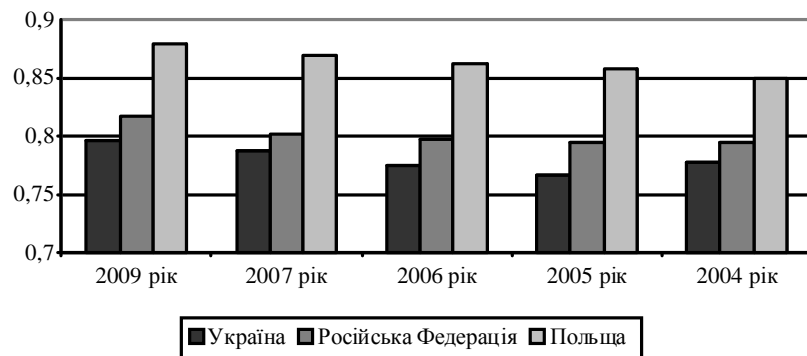
Структура розбудови Доповіді про розвиток людини включає викладення основного матеріалу відповідно до теми доповіді (Доповідь 2009 р. - "Подолання перешкод: людська мобільність та розвиток" була презентована 5 жовтня 2009 р. в Таїланді) та авторські вставки з тематичною статистичною інформацією у вигляді карт та таблиць. Невід'ємною частиною щорічної Доповіді є оприлюднення показників розвитку людини. Провідне місце серед критеріїв оцінки розвитку людини займає індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП). Індекс було розроблено в 1990 р. Нобелівським лауреатом з Індії Аматыя Сенном, пакистанським економістом Махбубом Уль Хаком та Річардом Жоллі за допомогою Густава Раніса з Єльського університету та Лорда Мегнада Десаї із лондонської школи економіки, і з того часу використовується в Програмі розвитку ООН у її щорічній доповіді з розвитку людства [1].

Структура ІРЛП передбачає розподіл цієї категорії на такі складові: довголіття, що зумовлено здоровим способом життя, який визначається на

підставі рівня тривалості життя при народженні, тобто своєрідне прогнозування тривалості життя; знання, яке вимірюється рівнем грамотності дорослого населення та сукупним валовим коефіцієнтом осіб, які вступили до початкових, середніх та вищих навчальних закладів, у поєднанні з доступністю освіти, тобто показника свободи доступу до навчальних закладів усіх рівнів; гідний рівень життя, що оцінюється ВВП на душу населення [1].

Підсумковий (загальний) індекс (ІРЛП) розраховується як середньоарифметична сума значень цих трьох компонентів. Значення ІРЛП можуть змінюватися у межах від 0 до 1. Залежно від значення ІРЛП країни з відповідним рейтингом входять до однієї з груп країн: група країн з дуже високим рівнем розвитку людського потенціалу (значення ІРЛП на рівні 0,900 відповідає нижній межі цієї групи); група країн із високим рівнем розвитку людського потенціалу (значення ІРЛП на рівні 0,800 відповідає нижній межі цієї групи); група країн із середнім рівнем розвитку людського потенціалу (значення ІРЛП на рівні 0,500 відповідає нижній межі цієї групи); група країн з низьким рівнем розвитку людського потенціалу (значення ІРЛП становить менше ніж 0,500). Тобто першому місцю в рейтингу за ІРЛП відповідає країна, яка має максимальне значення ІРЛП (у 2009 р. максимальне значення ІРЛП на рівні 0,971 мала Норвегія) [4].

Результати аналізу рейтингу за ІРЛП за 2009 р. свідчать про таке. По-перше, як і в попередні роки, значення індексу людського потенціалу на рівні 0,796 (відповідає 85 місцю України в загальному рейтингу ІРЛП) не зазнало значного коливання. Динаміка змін індексу розвитку людського потенціалу подана на діаграмі (див. рисунок).

Динаміка змін людського потенціалу за останні п'ять років

По-друге, впевнене позиціонування України серед країн, що мають середній рівень розвитку людського потенціалу, забезпечується завдяки високому показнику індексу рівня освіти. У 2009 р. цей індекс дорівнював 0,960; у 2007 - 0,948; у 2006 - 0,940; у 2005 - 0,950; у 2004 - 0,940, що в цілому відповідає рівню освіти у країнах, які розташовані в групі з високим

рівнем розвитку людського потенціалу. Разом з тим слід зауважити, що серед 45 країн цієї групи лише 5 країн мають значення індексу рівня освіти вище ніж в Україні (Литва - 0,968 (ІРЛП - 0,870); Латвія - 0,866 (ІРЛП - 0,961); Казахстан - 0,965 (ІРЛП - 0,840); Естонія - 0,964 (ІРЛП - 0,883); Білорусь - 0,961 (ІРЛП - 0,862)). Цікавим є те, що всі ці країни є колишніми республіками СРСР. Крім того, Україна серед 75 країн із середнім рівнем розвитку людського потенціалу має найвище значення індексу рівня освіти.

По-третє, індекс очікуваної тривалості життя в Україні в 2009 р. обраховано на рівні 0,720 (відповідає 68,2 року). Для порівняння, у 2007 - 0,711 (67,7 років); у 2006 - 0,690 (66,1 року); у 2005 - 0,690 (66,1 року); 2004 - 0,740 (69,5 року). Слід зауважити про наявність позитивних зрушень у 2009 р. у порівнянні з 2006-2007 рр. Разом з тим результат 2009 р. поступається результату 2004 р. Аналогічні (до індексу України у 2009 р.) індекси очікуваної тривалості життя мають такі країни, як Таїланд - 0,728 (значення індексу людського потенціалу на рівні 0,783, що відповідає 87 місцю у загальному рейтингу ІРЛП), Фіджі - 0,728 (значення індексу людського потенціалу на рівні 0,741, що відповідає 108 місцю у загальному рейтингу ІРЛП) та Супінам - 0,729 (значення індексу людського потенціалу на рівні 0,769, що відповідає 97 місцю у загальному рейтингу ІРЛП). Серед країн, що передують Україні у загальному рейтингу ІРЛП, гірший показник індексу очікуваної тривалості життя у 2009 р. мають Російська Федерація - 0,686 (відповідає 66,2 року) та Казахстан - 0,666 (відповідає 64,9 року), які позиціонують у групі країн з високим рівнем індексу розвитку людського потенціалу на 71 та 82 місці відповідно.

По-четверте, індекс ВВП для України у 2009 р. становить 0,707 (у 2007 - 0,705; у 2006 - 0,690; у 2005 - 0,670; у 2004 - 0,650), що може свідчити про результативність діяльності уряду за напрямом лібералізації економіки. Разом з тим відповідний аналіз для Російської Федерації та Польщі свідчить про аналогічне зростання ВВП у цих країнах. Це дає підстави для можливості віднесення покращання макроекономічних показників окремої країни на рахунок сприятливої загальносвітової економічної ситуації у відповідному періоді. Аналогічні до України показники індексу ВВП мають такі країни, як Домініканська Республіка - 0,702 (значення індексу людського потенціалу на рівні 0,777, що відповідає 90 місцю в загальному рейтингу ІРЛП) та Беліз - 0,703 (значення індексу людського потенціалу на рівні 0,772, що відповідає 93 місцю в загальному рейтингу ІРЛП). Серед країн, які передують Україні за ІРЛП у 2009 р., лише Куба та Вірменія мають значення індексу ВВП менше ніж обраховано для України. Наприклад, для Куби, яка має ІРЛП на рівні 0,863 та посідає на 51 місці, індекс ВВП обраховано на рівні 0,706. Вірменія, яка позиціонує на 84 місці рейтингу з ІРЛП на рівні 0,798 має індекс ВВП - 0,675.

Значення складових індексів ІРЛП для України, Російської Федерації та Польщі наведено в таблиці.

Індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП) у рейтингу Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (2004-2009 рр.)

Складові індексу розвитку людського потенціалу	Значення складових індексу розвитку людського потенціалу за 2004-2006 рр.														
	2009 р.			2008-2007 р.			2006 р.			2005 р.			2004 р.		
	Україна	РФ	Польща	Україна	РФ	Польща	Україна	РФ	Польща	Україна	РФ	Польща	Україна	РФ	Польща
Значення ІРЛП	0,796	0,817	0,880	0,788	0,802	0,870	0,774	0,797	0,862	0,766	0,795	0,858	0,777	0,795	0,850
Рейтинг країни	85	71	41	76	67	37	77	65	37	78	62	36	70	57	37
Індекс тривалості життя	0,720	0,686	0,842	0,711	0,667	0,836	0,690	0,670	0,830	0,690	0,670	0,820	0,740	0,690	0,81
Індекс рівня освіти	0,960	0,933	0,952	0,948	0,956	0,951	0,940	0,950	0,950	0,950	0,960	0,960	0,940	0,950	0,960
Індекс ВВП	0,707	0,833	0,847	0,705	0,782	0,823	0,690	0,770	0,810	0,670	0,760	0,790	0,650	0,740	0,780

Отже, порівнюючи складові індексу розвитку людського потенціалу, обраховані для України, з відповідними значеннями ІРЛП країн - лідерів рейтингу можемо наголосити про таке.

За рівнем ВВП на душу населення в 2009 р. Україна відстає від Норвегії (значення індексу людського потенціалу на рівні 0,971, що відповідає 1 місцю у загальному рейтингу ІРЛП) більш ніж у 7,7 раза. Відповідне порівняння в рейтингу 2007-2008 рр. демонструє відставання України від лідера рейтингу Ісландії лише у 5,3 раза. Крім того, ВВП на душу населення, з прийняттям до уваги купівельної спроможності долара США, в Україні зріс у 2009 р. лише на 66 дол. США або на 0,96%. Разом з тим відповідне обрахування для Норвегії демонструє зростання на 12013 дол. США або на 29%. Тобто темпи зростання ВВП на душу населення в Україні нижчі, ніж у країни-лідера рейтингу ІРЛП в 29 разів. Слід констатувати, що в 2009 р. показник ВВП на душу населення Норвегії не є найвищим. Наприклад, Катар (значення індексу людського потенціалу на рівні 0,910, що відповідає 33 місцю в загальному рейтингу ІРЛП), має відповідне значення на рівні 74882 дол. США (найвищий показник рейтингу 2009 р.), а ОАЕ (значення індексу людського потенціалу на рівні 0,903, що відповідає 35 місцю в загальному рейтингу ІРЛП) - 54626 дол. США. До речі, Ліхтенштейн (значення індексу

людського потенціалу на рівні 0,951, що відповідає 19 місцю в загальному рейтингу ІРЛП) має найвищий ВВП на душу населення - 85382 дол. США. Порівняння темпів приросту ВВП на душу населення в Україні з відповідним показником, обрахованим для Російської Федерації та Польщі, також свідчить про уповільнення темпів розвитку економіки України. Так, ВВП на душу населення в Російській Федерації у 2009 р. зріс порівняно з попереднім роком на 4115 дол. США, або на 37%. У Польщі зростання відбулося на 2140 дол. США, або на 16%.

Порівняльний аналіз очікуваної тривалості життя свідчить, що в 2009 р. більшість країн забезпечила зростання відповідного показника. Так, очікувана тривалість життя в Україні у 2009 р. порівняно з попереднім зросла на 6 місяців, що забезпечило загальне зростання на рівні 0,7%. Відповідне обрахування для Норвегії свідчить про збільшення очікуваної тривалості життя на 8,4 місяця, або 0,9%; для Російської Федерації - 14,4 місяця, або 1,8%; для Польщі - 3,6 місяця, або 0,4%. Отже, Україна демонструє в цілому достатні темпи зростання відповідного показника, хоча, на нашу думку, позитивні зрушення відбулись скоріше внаслідок загальносвітової тенденції покращання умов, що впливають на тривалість життя людини.

Співвіднесення рівня освіти в Україні з іншими компонентами ІРЛП та їх порівняння з відповідними показниками інших країн свідчить про наявність значної диспропорції. На нашу думку, ця диспропорція зумовлена відсутністю механізму реалізації освітнього потенціалу України в межах національної економіки. Діалектична єдність процесу відтворення та використання освітнього потенціалу потребує від держави постійної уваги до розвитку цього виду можливостей.

Висновки. По-перше. Рейтинг 2007 р. (Звіт з людського розвитку 2009 р.) охоплює 182 країни. Порівняно з попереднім роком (досліджувалося 177 країн) до рейтингу не увійшла Зімбабве з 151 позицією у 2006 (Звіт з людського розвитку 2007-2008 рр.). Крім того, до рейтингу 2007 р. були включені додатково Ліхтенштейн, Андорра, Чорногорія, Сербія, Ліберія, Афганістан з 19, 28, 65, 67, 169 та 181 позиціями відповідно. У 2007 р. (Звіт з людського розвитку 2009 р.) - порівняно з 2006 р. (Звіт з людського розвитку 2007-2008 рр.) - 50 країн, включно з Україною, втратили один чи два місця в рейтингу, а ще 50 країн відповідно піднялися на один-два місця в загальному рейтингу. Показники Індексу розвитку людського потенціалу, що були оприлюднені в 2009 р., базуються на інформації 2007 р., а відповідно, не відображають наслідків глобальної економічної кризи, яка, як очікується, матиме значний вплив на досягнення в галузі людського розвитку багатьох країн світу.

По-друге. Звіт з людського розвитку 2009 р. при класифікації країн відповідно до значення ІРЛП передбачає наявність таких груп: група країн

з дуже високим рівнем розвитку людського потенціалу (значення ІРЛП на рівні 0,900 відповідає нижній межі цієї групи); група країн з високим рівнем розвитку людського потенціалу (значення ІРЛП на рівні 0,800 відповідає нижній межі цієї групи); група країн із середнім рівнем розвитку людського потенціалу (значення ІРЛП на рівні 0,500 відповідає нижній межі цієї групи); група країн з низьким рівнем розвитку людського потенціалу (значення ІРЛП становить менше ніж 0,500). Звіт з людського розвитку 2008-2007 рр. не передбачав наявності у класифікації країн групи з дуже високим рівнем розвитку людського потенціалу.

По-третє. Індекс розвитку людського потенціалу не може розглядатися як цілком об'єктивний індикатор ефективності державної політики. Це зумовлено наявністю окремих диспропорцій, закладених у методику обрахування узагальнюючого показника. Крім того, характеристика розвитку людського потенціалу передбачає оцінювання множини інших від наведених у методиці розрахунку ІРЛП категорій, які обумовлюють причинно-наслідковий зв'язок між рівнем розвитку країни та рівнем розвитку людини.

По-четверте. Класифікації країн відповідно до значення ІРЛП за результатами Звіту з людського розвитку 2009 р. свідчить про значне зростання соціально-економічного розриву між країнами з дуже високим рівнем розвитку людського потенціалу та країнами з низьким рівнем розвитку людського потенціалу. Така ситуація є вкрай небезпечною з огляду на зростання взаємозалежності країн світу в умовах глобалізаційних трансформацій.

По-п'яте. Темпи розвитку країн світу не є однаковими. Країни, які мають сталий рівень розвитку суспільно-ринкових інституцій, демонструють значно потужнішу динаміку цього процесу, ніж інші країни. Це зумовлює збільшення розриву в рівні розвитку країн та впливає на окремі напрями зовнішньої політики держав.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Серед перспективних напрямів дослідження вважаємо за доцільне здійснити аналіз методики розрахунку ІРЛП у контексті сучасних уявлень про сутність та зміст людського потенціалу та процес його розвитку. Крім того, з огляду на тожність складових компонентів у методиках розрахунку ІРЛП та індексу бідності потребують на увагу науковців питання, що пов'язані з порівняльним аналізом відповідних індикаторів. Разом з тим логічним спрямуванням подальшого дослідження в контексті порушеного питання є аналіз впливу напрямів державної політики на окремі складові ІРЛП.

Список використаних джерел

1. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудові відносини : підручник / Олена Антонівна Грішнова. - К. : Знання, 2004. - 535 с.
2. Управління трудовими ресурсами : навч. посіб. / В. С. Васильченко, А. М. Грищенко, О. А. Грішнова, Л. П. Керб. - К. : КНЕУ, 2005. - 403 с.

3. Людський розвиток регіонів: аналіз та прогноз : кол. моногр. / Е. М. Лібанова, О. А. Грішнова, В. В. Онікієнко та ін. ; за ред. Е. М. Лібанової. - К. : Ін-т демографії та соц. дослідж. НАН України, 2007. - 328 с.

4. Доклад о развитии человека 2009. Преодоление барьеров: человеческая мобильность и развитие / пер. с англ. ; ПРООН. - М. : Изд-во "Весь Мир", 2009. - 232 с.

Володимир Омельчук,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри соціальної і гуманітарної політики НАДУ

Державна мовна політика як чинник єдності гуманітарного простору: зарубіжний досвід

У даній статті мовна політика розглядається як інструмент вироблення та реалізації зарубіжними державами теоретичних засад формування єдиного гуманітарного простору. Потреба у цьому зумовлена необхідністю якісно нового концептуального наповнення мовної сфери України та вдосконалення її ключових положень для перетворення у чинник національної консолідації та самоідентифікації.

Ключові слова: єдиний гуманітарний простір, інтеграція, державна політика, системний аналіз, освіта, мовна політика.

In this article a linguistic policy is examined as an instrument of making and realization of theoretical principles of forming of single humanitarian space the foreign states. A requirement is herein predefined a necessity high-quality new conceptual filling of linguistic sphere of Ukraine and perfection of it key positions for converting into the factor of national consolidation and authentication.

Key words: General humanitarian space, integration, public policy, analysis of the systems, education, linguistic policy.

Постановка проблеми. Мова виступає чинником інтеграції титульного етносу, національних меншин та мігрантів у єдиний гуманітарний простір держави. Держави світу, регламентуючи засади мовної політики, розглядають її як інструмент системної інтеграції сегментів суспільства при формуванні єдиного гуманітарного простору.

Аналізуючи *ступінь наукового розроблення проблеми*, відзначимо різноманітність праць, які висвітлюють зарубіжний досвід державної мовної політики. Це праці О.Антонюка, І.Лопушинського, А.Базієва, М.Ісаєва. Автор уже торкався інтегративних особливостей зарубіжного досвіду державних мовних політик [16; 17; 21-22; 23]. Однак спеціальні дослідження, які розглядають зарубіжний досвід управління мовною складовою єдиного гуманітарного простору як системоутворюючою, відсутні. *Мета* статті - з'ясувати системні особливості управлінської діяльності в мовному сегменті гуманітарного простору зарубіжних країн.